

Les edificacions antigues es construïen, de manera majoritària, utilitzant la pedra de la comarca o del país. Moltes vegades la categoria de la pedra determinava la forma dels edificis. I els picapedrers deixaven la seva marca en els carreus. L'estudi de Jaume Lladó i Font ho analitza i documenta.

TÈCNICA DE CONSTRUCCIÓ I PICAPEDRERS A L'EDAT MITJANA

Els materials naturals que componen el sòl d'una comarca, són els que dicten, en funció de llur morfologia, una tècnica de construcció que respon a unes normes d'ordre pràctic.

Per aquesta raó, molts conjunts arquitecturals, siguin urbans o monumentals, s'adapten harmoniosament amb el marc natural que els envolta, per ésser construïts amb els mateixos materials que el componen.

La utilització, doncs, d'aquests materials, dóna naixença a unes tècniques de construcció ben característiques, dictades per la natura dels materials emprats.

A títol d'exemple, esmentarem el conegut *opus spicatum*, molt corrent al segle XIII, modalitat imposada per la forma allargassada del pedruscall o picons utilitzats, que col·locant-los d'una forma més o menys inclinada es podien rectificar les irregularitats de les dimensions diferents de cada element, permetent d'aquesta manera fer les enfilades ben regulars; canviant d'inclinació a cada enfilada, per lligar més el conjunt, formant així un grafisme caracteritzat d'espiga o d'espina de peix.

Creiem, nosaltres, que aquest grafisme no té res a veure amb el simbolisme que se li vol donar. Efectivament, s'ha dit que volia representar uns símbols eucarístics, cosa que es podria acceptar

en part si aquesta tècnica de construcció es trobés solament en construccions religioses. El cas és, però, que es troba molt generalitzada en molts castells i altres construccions medievals com són torres-guaita i recintes emmurallats.

Un cas d'utilització mixta d'aquesta tècnica ens el dóna el lloc de Sant Feliu de Llo a la Cerdanya Oriental, on és present en els murs de la torre-guaita i a l'absis de l'església que es troba ran d'ella. El trobem als monestirs de Sant Pere de Roda i de Sant Miquel de Cuixà, però també als castells d'Òpol i d'Ultrera, al Rosselló, per no esmentar-ne d'altres.

El castell reial de Perpinyà, construït els segles XIII i XIV, n'és també un altre exemple eloqüent de la utilització d'aquesta tècnica de construcció a les construccions militars. És enterament construït per picons procedents dels sediments d'al·luvió del quaternari que compon la plana rossellonesa. Les parts construïdes inicialment són fetes íntegrament per picons i les del segle XIV ofereixen la variant que a cada tres o quatre enfilades de picons n'hi ha una de feta amb rajols, seguint la finalitat d'anivellar i lligar millor el conjunt a mesura que s'aixecava el mur.

A les Illes Balears, la pedra de Santanyí o la menorquina, tendra i fàcil de tallar, permetia la confecció de grans carreus que facilitaven consi-

derablement la construcció. La pedra de Santanyí, més dura, permetia d'ésser cisellada fent-ne rosetons, arcades i finestrals, que es poden veure a la seu de Ciutat de Mallorca, o també a Sa Almudaina, castell reial, i la Llotja de Mar, entre altres. Els arcs i finestrals del mateix castell reial de Perpinyà així com els del Castel Nuovo, a Nàpols, eren fets per aqueixa mateixa pedra.

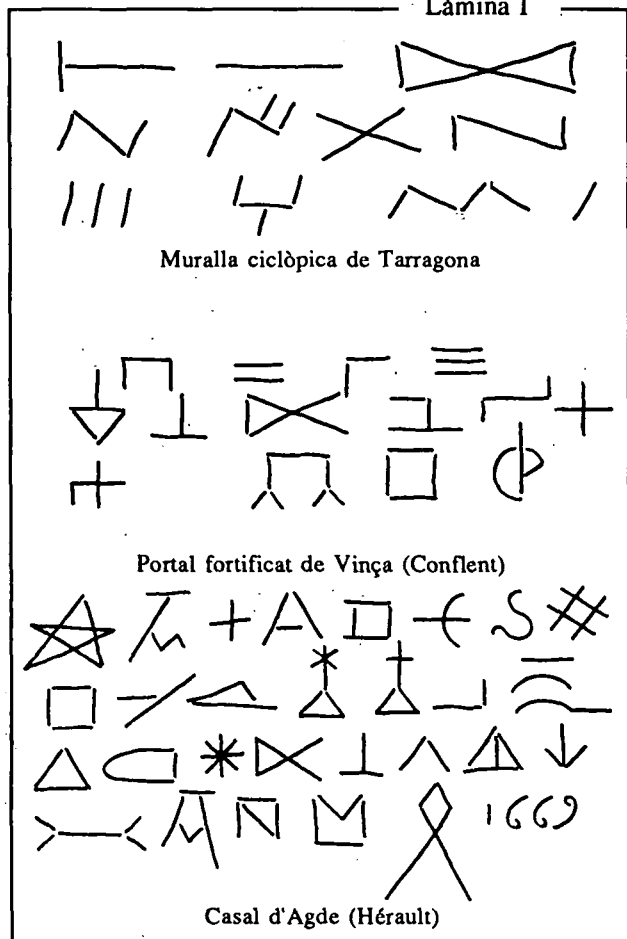
La pedra nummulítica de Girona, que trobem encara en forma de grans lloses a les voravies de la nostra ciutat, permeté de bastir importants monuments gironins que formèn part, avui dia, del seu conjunt monumental. L'expansió de les activitats gironines picapedreres s'estengué profusament. A l'abadia d'Arles, al Vallespir, hi ha un interessant claustre fet al segle XIII construït enterament amb aquesta pedra, i hem remarcat fines columnes en certs finestrals del Palau dels Arquebisbes a la ciutat de Narbona. Adés, cal esmentar tot un estol de creus de terme o de camí, finament esculpides, que es troben dispersades en un àmbit geogràfic molt important.

Una altra pedra coneguda i molt utilitzada en temps molt reculats, i que a l'Edat Mitjana s'utilitzà per bastir tots els prestigiosos monuments barcelonins, fou la procedent dels jaciments de Montjuïc. Tallada per hàbils picapedrers permeté, com és el cas dels materials lítics d'una relativa duresa, de construir edificis fets en tot el seu conjunt per enfilades de carreus ben escairats, donant-los una gran noblesa, adés d'una notable solidesa.

La pedrera de la Floresta donà naixença, si així es pot dir, als nostres monestirs de Santa Maria de Poblet i de Santes Creus.

Podríem parlar encara del marbre rosat i blanc de Vilafranca de Conflent, emprat ja al segle XII i del qual són un bon exponent el mateix claustre i tribuna de l'abadia de Sant Miquel de Cuixà i l'altra magnífica tribuna, també del segle XII (aquesta es troba en peu), del Priorat de Serrabona, al Conflent. Aquest material permeté al segle XIV de construir les dues portalades bessones que es

Làmina I

Làmina II

troben a la capella de la Santa Creu, al castell de Perpinyà, i l'altra, a la capella reial de Santa Anna, a Sa Almudaina de la Ciutat de Mallorca. A la ciutat de València, per encàrrec del rei Martí, hi ha una portalada a la capella reial feta també amb el marbre de Vilafranca.

Moltes pedreres començaren les seves activitats a l'Edat Antiga. La pedra de Pals fou utilitzada a Empúries per construir els seus edificis públics i també cisternes, essent massa dura i poc manejable la que es trobava en el seu subsòl. Aquesta última era utilitzada a bastament per construir els habitatges. Trencada a esclats, i utilitzant per tradició la tècnica de construcció de l'*emplectos* grec, unes vegades, i l'altra, la típica ibèrica, falcant les pedres amb fang, la seva utilització era òptima.

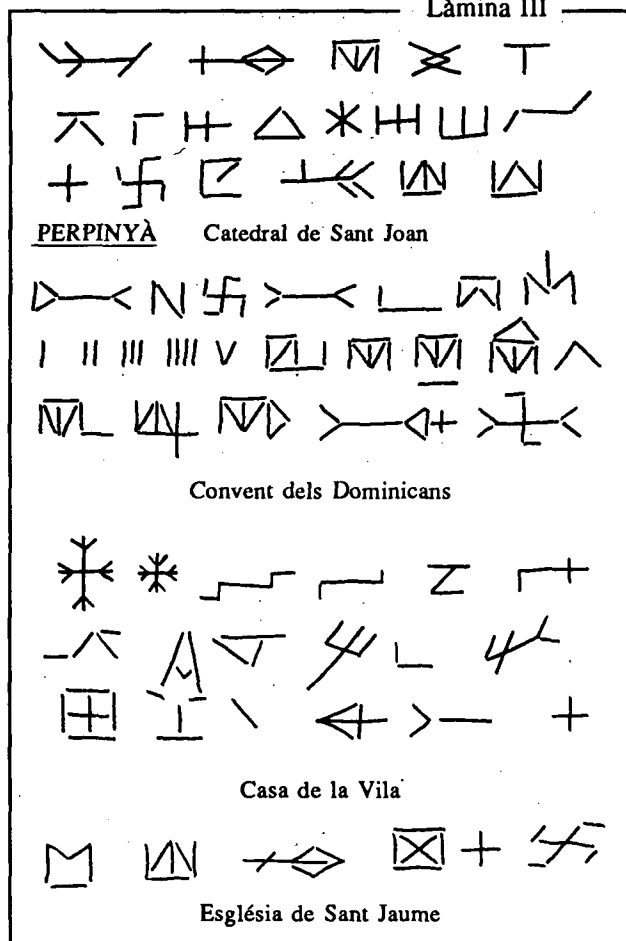
A Tarragona, la pedrera romana del Mèdol nodrí bona part de la construcció del seu conjunt monumental antic i a Agde, l'antiga Agate, la seva pedrera basàltica fou explotada àmpliament pels

romans, especialitzant-se en la construcció de moles de molí que assoliren una gran expansió geogràfica. Més tard, al segle XVII, l'enginyer militar francès Vauban, preconitzà la utilització d'aquest material per a la construcció de determinats elements defensius en els forts projectats per ell, entre ells les espitlleres, boques de canó i angles dels edificis militars.

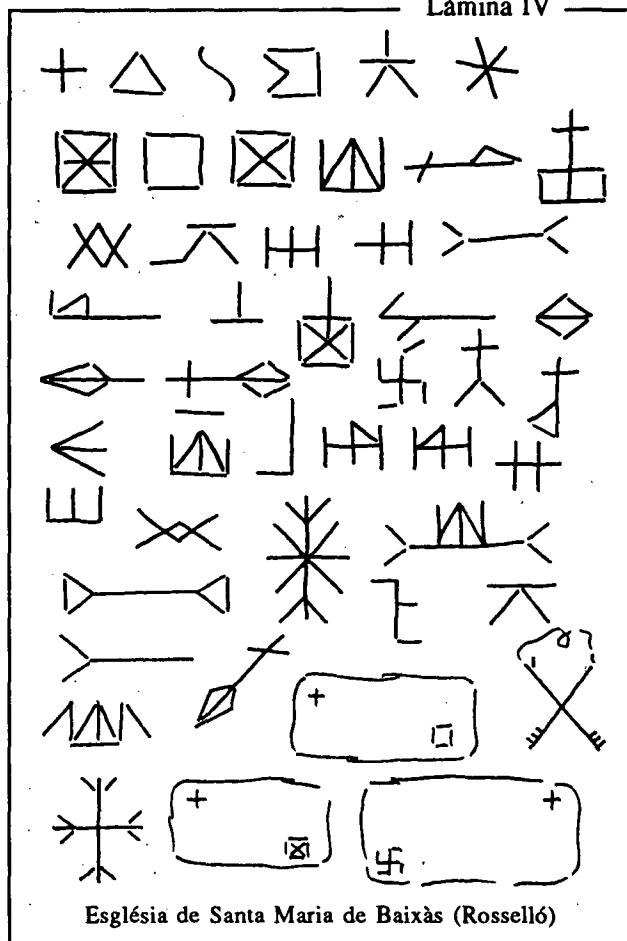
A aquesta evocació, que no pretén ésser exhaustiva, dels materials lítics utilitzats en la perifèria de la nostra comarca, hi voldríem també afegir l'argila com a element utilitzat per a la construcció. La tècnica de construcció, dita de paret de tàpia, ens ve ja de molt lluny; si bé era utilitzada pels romans, tal com podem veure a la ja esmentada Empúries, el seu origen és molt més anterior, perdurant encara avui en certes regions. També fou utilitzada a la nostra comarca, rica en sediments argilencs.

La morfologia geològica del Maresme, composta especialment per uns importants nuclis gra-

Làmina III

Làmina IV

nífics en estat magmàtic unes vegades, i d'altres, en un procés metamòrfic, que descomponent-se va alimentant el mantell d'al·luvió que s'estén al peu de la serralada litoral, no ha donat lloc a l'establiment d'una gran tradició picapedrera a la comarca.

Volem dir que entenem per picapedrer, en el seu ampli sentit, aquell operari que a l'edat mitjana era conegut per *Mestre de Pedra i de Calç* i que el seu treball, més que trencar o desbastar la pedra, consistia a escairar-la amb una aparent facilitat, que per al profà, avui, és motiu d'admiració. Atribuïm a la duresa natural del granit la relativa manca d'aquesta tradició i també de profusió de construccions bastides exclusivament amb ell.

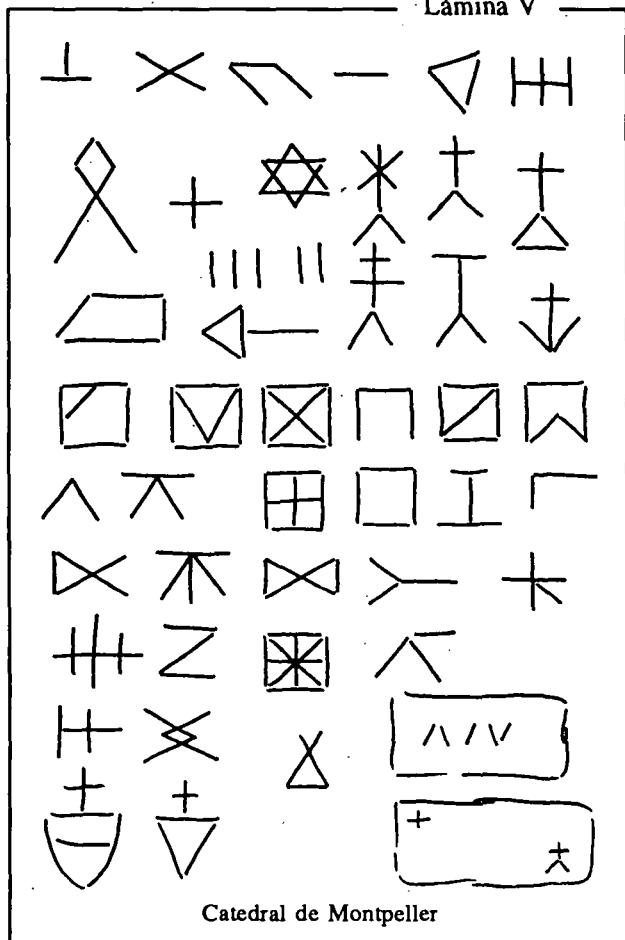
Dels nuclis granítics del Maresme, n'han sortit, però, una família de picapedrers, que han estat els artífexs de les moltes llindes i finestrals que en la comarca es troben dispersades. Aquesta activitat picapedrera, la trobem també estesa a la Cerdanya

oriental amb la particularitat que moltes construccions, esglésies principalment, han estat edificades enterament amb carreus granítics ben escairats, fet que potser evoca una millor habilitat o preparació dels cerdans en el domini del granit.

Malgrat la relativa poca abundància de construccions fetes enterament amb l'obra dita *opus quadratum*, recordarem que la Torrassa del Moro, monument romà, es manté damunt vuit enfilades de carreus d'importants dimensions, ben tallats i escairats, que parlen de l'habilitat dels picapedrers en els temps de la romanització. Ací, el granit existent en els llocs fou útil per a la construcció d'aquesta torre-guaita.

Contràriament, l'aqüeducte visigòtic de Pineda fou tot ell construït pel pedruscall, que tal com venia, es trobava dispersat en els encontorns, fet que també hem remarcat al *Castell dels Moros*, bastió fronterer antic i en alguns vestigis existents de l'antic *castrum* de Caucoliberis (Cotlliure), tots dos de la mateixa època que el primer, tècnica de

Làmina V

Làmina VI

construcció que evoca un esperit d'ordre pràctic, d'aprofitament, i, també d'uns moments de decadència i pobresa.

Temps més ençà, retrobem l'*opus quadratum* a Sant Pere de Clarà, on el conjunt dels seus carreus ben escairats i tallats contrasta amb els de l'església de Sant Bartomeu d'Òrrius, on el conjunt del seu *opus* és escairat en les seves cares per mitjà d'esclats produïts per percussió.

Hi ha, però, alguns exemples de construccions bastides íntegrament amb granit ben tallat. Esmentarem el campanar de l'església de Sant Julià d'Argentona i el campanar gòtic de la basílica de Santa Maria de Mataró. No em voldria descuidar la casa senyorial de la família Serra, a la nostra ciutat, avui seu del Museu Comarcal del Maresme.

El fet que les dates de construcció d'aquests tres edificis siguin molt veïnes, fa suposar l'existència d'un equip o centre de picapedrers especialitzats, al s. XI i XVI, on les seves activitats

no es limitaven únicament a la manufactura de llindes i altres elements.

L'arquitectura tradicional de la comarca ha estat dominada per la construcció feta d'obra, guarnint les seves obertures amb granit ben treballat, molt especialment la portalada feta amb dovelles ben encoixinades, reforçant la base i el conjunt de la construcció amb carreus ben escairats.

El nucli urbà antic de la nostra ciutat presenta exemples notables d'aquesta modalitat de construcció, especialment els dels encontorns de la basílica i en el marc mateix de la Plaça Gran. L'edifici que abriga la font d'aquesta plaça n'és un.

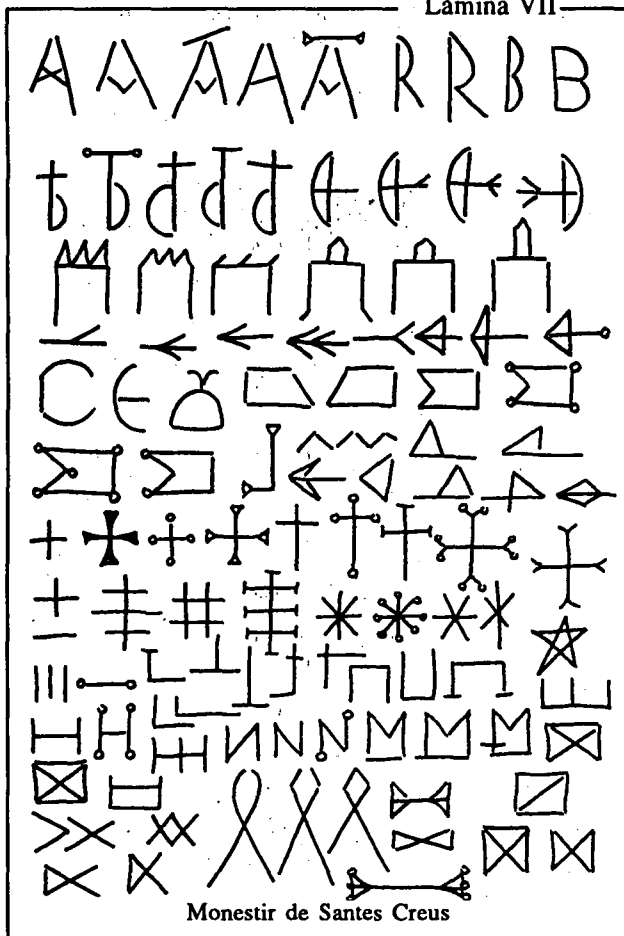
Reposa damunt un encoixinat de carreus de granit molt ben escairats que abriga la font encapçalada pel blasó de la ciutat, relleu fet amb la mateixa pedra, com també ho són els finestrals sostinguts per unes bones llindes i l'angle de l'edifici que consolida i uneix el conjunt a través dels seus carreus col·locats d'una manera alterna. La portalada, element important, amb el seu ampli arc fet amb dovelles ben cisellades, hi afegia una noblesa, ara somorta. La resta d'aquesta estructura era feta amb obra utilitzant els esclats de pedra i altres, enlluïnt després el conjunt, sovint posat en valor pel grafisme d'un decoratiu esgrafiat.

Fent un incís, no caldria descuidar i protegir-lo a l'ensem, tot aquest patrimoni ciutadà complementari de la nostra arquitectura urbana, com són els esgrafiats i les rajoles en ceràmica decorada que ornem encara el dessota de molts balcons mataronins.

Dos fets ens fan pensar amb una manca de tradició picapedrera a la nostra comarca, tal com ja hem comentat.

Un d'ell ens el dona, potser, el mateix castell de Sant Vicenç de Burriac, castell roquer, assentat damunt del cim d'un roquissar granfític. Malgrat aquesta circumstància, fou construït amb esclats de pedra, i els únics elements que hi trobem treballats, i encara d'una manera no gaire acurada, són algunes espitlleres, la finestra mig desapareguda de la torre de l'homenatge i un finestral del segle XV, aquest desaparegut definitivament.

Làmina VII

Contràriament, el castell també roquer de Rocabertí, a l'Alt Empordà, assentat també en un cim granfític, fou enterament construït amb carreus ben tallats i escairats, aprofitant i treballant els materials *in situ*.

Potser es pot invocar en aquests dos exemples comparatius el factor econòmic, fet possible, però el d'una manca de mà d'obra especialitzada n'és evident.

Un altre element de judici, ens el dóna la manca de marques de picapedrer en els edificis fets de pedra a la nostra Comarca, i que contrasta amb aquells indrets on hi ha hagut una gran activitat picapedrera.

El senyal del picapedrer damunt de cada carreu tallat era un costum molt generalitzat als segles XII, XIII i XIV a casa nostra. Degut, segurament, per imperatius de treball per fer-ho l'operari a preu fet. La marca permetia també de vigilar la qualitat de la feina i poques vegades era un punt de referència per a la col·locació dels carreus, tal com hem remarcat en la part superior de l'arc triomfal de l'església dels Dominicans, a Perpinyà, on els senyals I, II, III i IV es troben correlatius en els carreus superiors de les impostes dels pilars.

Al Rosselló aquesta modalitat de treball es troba generalitzada als finals dels segles XIII i durant tot el XIV, servint com a element cronològic, coincidint amb l'explotació d'una pedrera del lloc de Baixàs, explotada en aquesta època.

Precisament el campanar d'aquesta localitat, fet excepcional, presenta una marca a cada pedra. En altres indrets, són saltades, potser per ésser amagades a l'interior de l'obra.

Hi ha una gran profusió d'elles als monestirs de Poblet i de Santes Creus, circumstància deguda a la dimensió monumental de l'obra, i en l'àrea geogràfica d'ells com a l'església de Maldà, a Santa Maria de Vallbona de les Monges, a Santa Maria de Montblanc, Tàrrrega, i més lluny, a la Seu de la ciutat de Lleida.

Les marques parteixen d'un tret horitzontal degut a la marca d'un cisell ampli. Partint d'ell, hi ha tota mena de variants derivades d'una creu, angle, triangle, quadrat o altres formes geomètri-

ques. N'hi ha que també són figuratives i d'altres que són simbòliques (1).

Un picapedrer hauria de tenir la propietat d'ús de la seva marca podent-se trobar a d'altres indrets on participaria amb el seu treball; no obstant això, signes que es troben repetits en molts llocs no són altra cosa que el fet de l'espontaneïtat. Un picapedrer de Neufchastel, a Suïssa, la seva marca en forma de creu o altra no tindria res a veure amb la mateixa existent a Perpinyà o a Santes Creus.

En una taula gràfica que adjuntem es poden veure un seguit de marques que hem trobat en diverses construccions, gairebé de la mateixa època, excepció feta de les existents a la muralla ciclòpia de Tarragona, representades per lletres de l'alfabet ibèric. És el mateix cas de les existents al moll grec de Marsella o a les de la muralla de Saint Rémy de Provence, també de la mateixa època, i amb lletres de l'alfabet grec.

Les marques representades del portal fortificat del poble de Vinçà, a la comarca del Conflent, són les clàssiques que es troben al segle XIV en construccions rosselloneses com les del mateix portal de la vila d'Elna i la de l'església de Baixàs o les de la catedral de Sant Joan, Casa de la Vila, convent dels Dominicans i església de Sant Jaume de la vila de Perpinyà. Les del castell reial de Perpinyà, degut a la magnitud de la construcció són més abundants i diversificades (2).

Les marques del casal d'Agde del segle XV, on la inscripció feta damunt un carreu basàltic de 1669 deu fer referència a una refecció o a una posterior intervenció, coincideixen moltes amb les marques rosselloneses, essent un pur atzar, no havent-hi en aquells temps una comunicació entre les dues regions separades per uns límits i unes distàncies difícils de franquejar.

Montpeller, malgrat haver estat durant tres quarts de segle domini integrant del reialme de Mallorca, hauria d'haver tingut en aquell període els seus propis picapedrers i les marques trobades a la seva catedral deuen ésser també fruit de la mateixa coincidència. D'altra banda, la catedral fou construïda anteriorment al període mallorquí.

Reproduïm també les marques de picapedrer que hem trobat al monestir de Santes Creus i a la

parròquia de Santa Maria de Montblanc. Del primer, ho fem car n'hi ha diverses que no han estat publicades a d'altres treballs (3), fet que es comprèn atesa la dificultat de localització i per tant, de poder fer exhaustiu el seu inventari, donant-se el mateix cas amb les de Montblanc. Aquestes ofereixen la particularitat que moltes d'elles són repeses per un cop de punxó a les seves extremitats tal com es pot veure també a Poblet i a Santes Creus. El mateix hem remarcat a les de la catedral d'Àvila, fet insòlit al Rosselló.

Aquesta modalitat ens fa pensar amb el mestre de Cabestany o el de Serrabona que per donar més relleu a les seves obres (pensem amb el timpà de l'església de Cabestany (Cap de l'Estany) o

amb la tribuna de l'antic priorat, obres magnes dels segles XI i XII respectivament), havien frapat a cops de trepà el seguit de línies que contornaven els seus baix relleus, creiem amb la finalitat de fer sobresortir l'obra.

Parlar de marques de picapedrer a l'Edat Mitjana al Maresme, encara que aquestes segons sembla hi són inexistentes, ens ha semblat que era interessant de fer-ho per a una més àmplia coneixença, incitant a la seva recerca, potser existent i que no hem sabut trobar.

Jaume Lladó i Font

NOTES.

1.- A vegades aquests suposats símbols són una ficció, com és el cas d'un carreu que es troba al campanar de Baixàs on hi ha dues marques: una creu i una svàstica. L'existència de dues marques vol dir que hi havien intervingut dos operaris.

La creu representada és l'encreuament de dos cops de cisell i la suposada svàstica és el cúmul de trets a cada braç de la creu, segons l'evolució que es pot veure en la làmina núm. II.

2.- TOUS i SANABRA, Joan. *Tècnica de construcció i marques de picapedrer al castell reial de Perpinyà*. Miscel·lània dedicada a Pere Ponsich. Perpinyà, 1987.

3.- TOUS i SANABRA, Joan. *Els signes de pedrapiquer al Monestir de Poblet i al seu entorn*. Tàrrrega, 1983.